

„AMI JÓ ÉS HATÉKONY AZ ERDÉLYI MŰEMLÉKVÉDELEMBEN, AZ MAGYAR”

Haldokló kastélyok feltámadása

Izgalmas könyvvvel jelentkezett Margittai Gábor, a Magyar Idők szerkesztője. A Tiltott kastély – Erdélyi történelmi családok a jóvátétel útvesztőjében című kötet egy régen letűnt, de nyomaiban ma is pislákoló világot mutat be, az erdélyi arisztokrácia múlt századi hanyattatásainak állít emléket. A szerzővel, a külső magyarok kutatójával a könyv keletkezéséről, a szereplők soráról és a romániai kárpótlásról beszélgettünk.

– Miként merült föl a könyv megírásának ötlete?

– Több mint negyedszázada járjuk a Kárpát-medencét – de olykor még távolabbi tájakra is elvetődünk –, hogy feltérképezzük azokat a magyar szórványterületeket, amelyeket ilyen-olyan történelmi és politikai okokból leradíroztak térképeinkről. A 2000-es évek elején így jutottunk el feleségemmel és kutatótársammal, Major Anitával a felvidéki Szepességbe, ahol a szász–magyar nemesség utolsó képviselőire bukkantunk. Lőcsén, Poprádon, Késmárkon beszélgettünk velük félhomályos panellakásokban, amelyeknek vasbeton falain ott ékeskedtek a legnevesebb XIX. századi festőink által készített portrék, az ősök galériája, miközben a kommunista világrend ezeket az embereket minden eszközzel igyekezett végképp eltörölni. Ezek a megdöbbentő beszélgetések keltették fel figyelmünket a történelemcsináló magyar elit, a Kárpát-medencei arisztokrácia iránt, amelynek tagjait aztán felkerestük a nyugati végeken, a Felvidéken és természetesen Erdélyben is, egyre sűrűbben. Bár mostanában szerencsés módon szelíd konjunktúrájuk van az erdélyi nemesi családokról szóló műveknek, amikor elkezdjük kutatásainkat, még alig-alig esett szó róluk, még ők maguk is keresték annak módját, hogyan dolgozzák fel Trianonkor elkezdődött vesszőfutásukat. Számunkra az is meghatározó tapasztalat volt, hogy a „külhoni” magyar főnemesség gyakorlatilag ugyanúgy szórványnak nevezhető, mint a románná vált Árpád-kori faluban élő utolsó magyar, de az előbbi kétszeresen szórványnak számít: mint etnikum és mint társadalmi osztály is.

– Telekiek, Aporok, Bethlenek, Bánffyok, Mikesek, Hallerek. Miben,

mennyiben különbözik egy erdélyi történelmi név viselője a magyarországi arisztokratától?

– Ami még ma is szembeötlő: leginkább a méretekben és az arányokban. Erdélyben, ebben a sokszorosán tagolt szigetvilágban minden kisebb volt, a dinoszauruszoktól kezdve a kastélyokig. Amint könyvünkben megfogalmazza Tüdős S. Kinga történész: ahogy jött kelet felé a nyugati társadalmi rendszer, közeledtek az osztályok is egymáshoz. De kisebbek voltak a birtoktestek, a vagyonok, a társadalmi nyomatok is, ha összehasonlítjuk a legerőteljesebb-leggazdagabb nyugat-magyarországi vagy felvidéki arisztokráciával. Egy erdélyi arisztokrata ritkán számított jó partinak mondjuk Sopron vármegyében – de éppen emiatt voltak ők sokkal emberközelebbiek, ezért közlekedhettek bátrabban a különféle kulturális javak a népművészet és a nemesi udvarok művészete között, s ezt a szemléletet, ezt a természetességüket a mai napig megőrizték az erdélyi nemesek. Arról nem beszélve, hogy a magyar történelem- és irodalomkönyvekben nehéz hallgatni az ön által is felsorolt családnevekről.

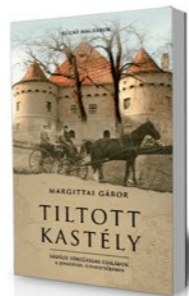
– A könyv egyik nagy meglepetése számomra, hogy az érintett családok tagjai, leszármazottjai közül milyen sokan élnek még Erdélyben. Van, aki a családi birtok, kastély, villa közelében, van, aki távolabb. Melyik a tipikusabb magatartás: nosztalgia él bennük az elvesztett vagyon után, vagy vissza akarják szerezni azt, amit elvettek tőlük?

– Ez részben nemzedéki döntés és stratégiaválasztás is, jóllehet azt az önmarcangoló, sérelmeket felhánytorgató, a sorsot és az idegen erőket okoló magatartást sem az idősebbeknél, sem a fiatalab-

baknál soha nem tapasztaltunk, amelyet talán elvárna tőlük a szélesebb közvélemény mindazok után, amiken átettek. Az emigrációba kényszerült legidősebb főnemesek többsége elfogadta helyzetét, és néhány eltökélt harcos kivételével, mint amilyen például az uzoni kastélyt visszafoglaló gróf Mikes Borbála, vagy a jóvátételi küzdelmek egyik vezéralakja, a gyermekkorra óta ágyhoz kötött gróf Bethlen Anikó, inkább a fiatalabbakra bízta a kastélyok, birtokok visszaperlését. A fiatalok pedig a legmodernebb szemléletmóddal felvértezve, mint Bánffy Farkas báró is, a román jogalkotás csínjának-bínjának ismeretével indulnak harcba a román állam ellen, amely minden eszközt bevet, csak hogy a saját törvényei szerint is visszaszolgáltató ingatlankat ne kelljen visszaadnia a jogos tulajdosoknak.

– Rendezte-e a romániai kárpótlás erdélyi történelmi családok kárpótlási igényeit?

– Hosszú és lélek- meg vagyronromboló háború van azok háta mögött, akik visszatelepültek nyugatról Erdélybe, vagy éppen Erdélyből soha ki nem mozdulva vállalták a jóvátételi pereket. A román állam ugyan nagy keservesen meghozta a megfelelő törvényeket – ami például a magyarországi rendszerváltás forrágában kevésbé sikerült –, tehát lehet jogosan visszakövetelni a második világháború után elkobzott kastélyokat és birtokokat, de taktikája az időhúzás és a kivéreztetés, hogy minél kevesebb érintettnek maradjon ereje és elszántsága végigvinni a pereket. A másik csel, hogy a magyar nemességtől a legnagyobb birtoktesteket az 1921-es úgynevezett agrárreform során vették el, ezek a földek viszont soha az életben nem lesznek visszaszerezhetőek.

A kerélszentpáli Haller-kastély romjai az egykori parkból

A felsőmarosújvári Teleki-kastély sorsa még nem dőlt el

Enyedszentkirályon felújították a Bánffy-kastélyt, de a magyaroknak már nem sok közük lehet hozzá

Hiszen akkor fél Erdélyt visszaperelnék az érintettek...

– Arra is akad példa, hogy a leszámazottaknak sikerült valamit visszanyerniük a hajdani birtokból. Vajon mit kezd az ember például egy visszakapott, de rossz állapotú kastéllyal?

– Ez a másik kínzó dilemma, amelyet a román állam mesterfokon játszik ki. Gróf Teleki Sándor a XIX. század végén fogalmazta meg, hogy egy hold erdő egy négyzetméter kastélyt tart fönn. Na mármost: kastélyokat még csak-csak vissza lehet perelni, de a hozzájuk tartozó birtokokat sokkal kisebb eséllyel. Nem beszélve arról, hogy ezeknek az erdélyi kastélyoknak a jelentős része drámai állapotban van, a felújításuk, majd a fenntartásuk rengeteg pénzt igényelne. Ezért mondja Bánffy Farkas, hogy a kastély: aranybánya vagy aranytemető. Többen kastélyszállót, konferencia-központot igyekeznek kiépíteni a visszakapott ingatlanból, mások meghagynák családi használatban, van, aki már tovább is adta vagyonosabb vállalkozónak, mivel nem tud mit kezdeni vele. Az viszont egyértelmű: ha nem kap megfelelő funkciót egy kastély, akkor néhány éven belül vége van, legyen bármilyen állapotban is.

– A magyarországihoz képest milyen állapotban van a romániai műemlékvédelem?

– Mondhatnám azt némi túlzással, hogy ami jó és hatékony az erdélyi mű-

emlékvédelemben, az magyar, de persze vannak a régi szemlélettől távolabb álló remek román szakemberek is. Erdélyben működik egy fiatal magyar műemlékvédő réteg, amelynek tagjai hihetetlen profizmussal dolgoznak a régi kastélyokban, vagy az összedőlés határán álló magyar, szász templomokban. A magyar kormány Rómer Flóris-terve a határon túli műemlékek védelmében, alapoz rájuk. Mondhatnánk azt is, hogy amit mi, magyarok nem mentünk meg épített és szellemi örökségünkben, az nemigen lesz megmentve.

– Voltak, vannak-e politikai megfontolások az egykori kastélyok, kúriák pusztulni hagyása mögött, vagy egyszerűen csak igénytelenségről van szó?

– Nem lehet nem észrevenni a szándékosságot. Szó van nagyfokú, balkáni igénytelenségről is persze, de tegyük hozzá, hogy a szóban forgó kastélyok közül sok a rendszerváltást követően jutott ebek harmincadjára. Addig, ha kisajátítva is, ha tudógondozóként vagy elmeotthonként, netán fogyatékos gyerekek halálgýaraként működött is, mint a német filmfelvételekről jól ismert csegődi Tisza-kastély, azért valamennyire vigyáztak a használható épületekre. 1990 után azonban megkezdődött a szétlopásuk, a környező falvak ma is sokszor ezekből az úri házakból építkeznek, miközben persze egy XIX. században épült ortodox román szentély az állami műemlékvédelem

szemében jóval nagyobb érték, mint egy Árpád-kori istenháza. Ugyanez vonatkozik a kastélyokra is.

– A történelem átlépett a mi osztályunkon, mondja a könyv egyik arisztokrata megszólalója. Egyáltalán szűksége van a mai Erdélynek, Romániának a ma élő történelmi családok sarjaira?

– Véleményem szerint a legteljesebb mértékben. Ők azok az emberek, akik mindig is hihetetlen társadalmi és gazdasági szervezőerőről tettek tanúbizonyosságot, akiknél, néhány lézengő rittert leszámítva, az erkölcsi parancsolatok megtartása mindent felülírt, akik példát mutattak környezetüknek. És ez ma is így van. Bár a történelem átlépett rajtuk, most rajtuk a sor, hogy átlépjenek a történelmen és visszaharcolják magukat oda, ahonnan elűzték őket. Könyvünk e harc miatt született meg. Júniusban nyitjuk meg a kötethez kapcsolódó kiállításunkat a Pesti Vigadóban, illetve filmjeink is készülöben vannak a témában, hogy minél szélesebb nyilvánosságot adjunk ennek a fájdalmas, de nagyszerű folyamatnak, amelyik most bontakozik ki szemünk előtt.

Szentesi Zöldi László